

НОВЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ У МЕЂУНАРОДНОМ ПРАВУ О ПОЛОЖАЈУ ЧОВЈЕКА У ОРУЖАНИМ СУКОБИМА

1. Могли бисмо, негдје од 1950. године, пратити низ догађаја који су значајни за међународно право, тачније за међународно ратно право, а који показују интензивирање рада на потврди постојећих правила, тежњу за постепеним развојем тих правила и извјесне нове тенденције којима се настоји повољније нормирати положај човјека у оружаном сукобима⁽¹⁾.

У стварности, свјedoци смо напуштања једног идеалистичког става према потреби бављења међународним ратним правом и прихватања једног реалистичког прилаза проблемима тог права.

Први став састојао се је у томе да је бављење ратним правом узалудан посао, односно ако се њиме и бавимо да га треба у суштини измјенити, јер да овакво какво се формирало до краја другог свјетског рата противрјечи основном задатку Уједињених нација. Сматрало се, наиме, да је ратно право, које почива, осим осталог, и на начелу једнакости зараћених страна, неспојиво са чињеницом да је нападачки рат Повељом Уједињених нација стављен изван права. Будући да је рат престао бити правни појам, држава која почиње нападачки рат крши међународно право и доводи себе у положај у коме нема право да захтијева заштиту по међународном праву. То схватање полази од тога да се „*ius in bello*“ у рату против агресора не примјењује, јер да, према познатом начелу, „*ex iniuria ius non oritur*“. Теоретски, прихватало се и све посљедице које би произилазиле из тог начела. То је довело до таквог критицизма ратног права да се сматрало логичним да ратно право треба искључити из ситема међународног права.

Други став почивао је на друкчијем прилазу проблематици ратног права. Сматра се да је бављење ратним правом потребно, јер да то тражи стварност коју оно треба боље да регулише. Шта више, да оно треба да

(1) Ове тенденције изражене су и у неким радовима о оружаном сукобима. Тако, на примјер — *J. Andrassy*: Ратно право опет на дневном реду, „Југословенска ревија за међународно право“, 1955, бр. 3, стр. 417—420; *М. Бартош*: Општи поглед на развој међународног ратног права од 1907. до 1957, ЈРМП, бр. 2, стр. 269—279; *G. Schwarzenberger*: *The Law of Armed Conflict*, London 1968; *М. Бартош*: Нове тенденције ратног права, „Међународна политика“, 1969, бр. 468, стр. 26—28; Нови принципи међународног хуманитарног права и његова веза са правима Уједињених нација, „Архив за правне и друштвене науке“, 1970, бр. 3—4, стр. 275—276; *М. Деспот*: Територијална одбрана у упоредном и међународном праву, Реферат за Симпозијум о територијалној одбрани у нашем систему општенародне одбране, Београд, ДСНО, 1970, стр. 18.

се развије и новелира, посебно у области заштите жртава оружаног сукоба, и то у свим њиховим облицима. Тај став образлаган је чињеницом да послје другог свјетског рата оружани сукоби нису уклоњени из међународних односа, већ напротив, да они озбиљно прекидају периоде мира и да се залихе модерног оружја не смањују већ повећавају, угрожавајући уједно могућност не само одржања мира у читавом свијету већ и могућност заштите жртава рата у оној мјери у којој је та заштита већ опће-прихваћена. Закључак се наметао да међународно право о оружаном сукобима не треба занемарити, а посебно да се то не смије десити са оном његовом области која регулише положај човјека у оружаном сукобима, која је најшира област међународног ратног права, већ да је треба реafirмирати и развити.

Такво је било стање ствари до 1968. године када су извјесни напори, започети око педесетих година, дошли до јачег изражаја⁽²⁾. Тада, 1968. године, дошло је до одржавања Међународне конференције о правима човјека, у Техерану, која се је дјелимично бавила и проблемима заштите људских права у оружаном сукобима. Донијета је и једна резолуција о тој материји⁽³⁾, чији се значај првенствено састоји у томе што је њоме подстакнут рад Уједињених нација на пољу заштите права човјека и у оружаном сукобима, и започет упоредни, али и координирани рад Свјетске организације и Међународног комитета Црвеног крста на заштити жртава рата⁽⁴⁾.

У исто вријеме, Међународни комитет Црвеног крста латио се израде једног нацрта реafirмације и развоја међународног хуманитарног права о оружаном сукобима. Тај правац развоја потврђен је и на XXI међународној конференцији Црвеног крста у Истамбулу, 1969. године. Међународни комитет Црвеног крста израдио је за ту прилику документацију која је потврдила потребу реafirмације и развоја права које регулише заштиту човјека у оружаном сукобима⁽⁵⁾. Рад је настављен послје конференције уз помоћ влада више земаља чланица Женевске конвенције о заштити жртава рата (од 1949. године) и појединих експерата, тако да је Међународни комитет Црвеног крста био у могућности да у години 1971. сазове двије значајне конференције о реafirмацији и развоју међународног хуманитарног права о оружаном сукобима. Једна је одржана у Хагу, марта 1971, и на њој су о тој ствари расправљали експерти Црвеног крста, а друга у Женеви, маја-јуна 1971, гдје су почеле консултације експерата

(2) У том периоду, питање развоја међународног ратног права на дневни ред својих конференција стављају: Међународни комитет за војну медицину и фармацију, Међународни комитет Црвеног крста, Институт за међународно право. Ближе: *J. Andrassy*, op. cit.

(3) *Résolution relative au respect des droits de l'homme en période de conflit armé; Acte final de la Conférence internationale des droits de l'homme*, Pub. N. U, No F 68, XIV 2.

(4) Рад Уједињених нација у тој области посебно се види из три извештаја генералног секретара ОУН; *Le respect des droits de l'homme en période de conflit armé*, A/7720 од 20. XI 1969, A/8085 од 18. IX 1970. и A/8370 од 2. IX 1971.

(5) XXI међународна конференција Црвеног крста, Истамбул 1969, усвојила је Резолуцију (No XIII): *«Réaffirmation et développement des lois et coutumes applicables dans les conflits armés»*.

влада 40 земаља, Међународног комитета Црвеног крста и представника Уједињених нација⁽⁶⁾.

Разумије се, то су само неке манифестације ширег интересовања за међународно право о положају човјека у оружаном сукобима.

2. Ако бисмо покушали да утврдимо листу проблема који се морају рјешавати да би основна права човјека била потврђена и у оружаном сукобима, видјели бисмо да је основа тога покушаја широка. Са једне стране, то су нагомилани друштвени и историјски чиниоци, укључујући ту и развој науке, а са друге, то су већ постојећи међународни инструменти⁽⁷⁾ који регулишу правну заштиту човјека уопште, а у оружаном сукобу посебно.

Проблеми заштите цивилног становништва одувijek су били једно од најсложенијих питања међународног ратног права. Данас је раширено схватање да постојећа рјешења по Женевској конвенцији о заштити цивилног становништва, из 1949. године, нису довољна када се имају у виду страхоте којима је цивилно становништво изложено у савременим ратовима (Индокина, Блиски Исток). Та Конвенција донијета је под још свјежим сјећањима на страхоте другог свјетског рата и представљала је један од већих успјеха у покушају да се међународним ратним правом створе мјерила о противправном понашању у оружаном сукобу. То нарочито кад се има у виду онај део који се претежно бави проблемима заштите жртава рата. Нарочито су за ефикаснију заштиту важни: разликовање између цивилног становништва и лица која учествују у војним операцијама, затим опћа заштита која се односи на то становништво као објекат забране од напада и посебна заштита која се тиче посебно заштићених лица (дјецe, трудница, мајки са нејаком дјецом и стараца). У тај круг питања улази и разликовање између војних и невојних објеката као и дефиниција невојних објеката и њихова заштита, проблем избјеглица проузрокован оружаном сукобима, проблем међународне помоћи цивилном становништву за вријеме оружаног сукоба и рад посебних тијела на тој помоћи.

Ко има право на положај борца у оружаном сукобу представљало је и раније, па и данас представља, једно од кључних питања међународног ратног права. Ко се може сматрати борцем у савременим оружаном сукобима питање је које је сложеније данас него раније. У том питању сукобљавају се многобројни ставови идеолошке, политичке и правне природе. Зато се већ сама чињеница да се ради на том проблему може сматрати напретком, иако се управо на том питању могу очекивати велике расправе и тежак излаз из противрјечних становишта ка позитивном рјешењу. Али, ствар је повољна већ због тога што би се у програмима рада

(6) CICR: *Conférence d'experts gouvernementaux sur la réaffirmation et le développement du droit international humanitaire, applicable dans les conflits armés, Genève, 24. V-12. VI 1971, «Rapport sur les travaux de la Conférence», Genève, 1971, pp. 131.*

(7) У тим инструментима видјети ближе рад аутора: „Рад Уједињених нација на заштити људских права у оружаном сукобу“ поднијет на савјетовању које је Факултет политичких наука у Загребу организовао априла 1971. на тему: „Уједињени народи у савременом свијету“, стр. 14 шап.

који предстоје могла дати дефиниција борца, која би била савременија од ове дате у Женевским конвенцијама.

Проблеми забране и ограничења употребе извјесних начина и средстава ратовања, подједнако су ствар разоружања колико и настојања да се и та питања правно регулишу са једног посебног гледишта⁽⁸⁾. То је гледиште да би евентуална употреба свих тих оружја имала за посљедицу уништење не само војног циља него и невојних објеката, а међу осталима и лица која су изричито правно заштићена од напада (рањеници, болесници, бродоломници, ратни заробљеници, старци, дјеца, мајке са нејаком дјецом, итд.). Нека од њих имала би разорне биолошке утицаје и на будуће генерације човјека, као и на његову околину.

Ширина настојања да се потпуније регулише заштита човјека у оружаним сукобима, представља и покушај да се преиспита заштита човјека, правни положај човјека, и у такозваним унутрашњим оружаним сукобима⁽⁹⁾. Рудиментарност такозване минијатурне конвенције, тј. одредби члана 3. Женевских конвенција о заштити жртава рата (из 1949. године) јесте разлог да се проучи обиље искустава из оружаних сукоба који се сматрају унутрашњим, а често то нису, или који почињу као унутрашњи па се међународним признањем устаника претварају у међународни сукоб. Таква проучавања била би подлога за ефикаснију правну заштиту човјека и у таквим оружаним сукобима.

Међу разлозима који су бављење међународним ратним правом ново учинили актуелним, јесу и процеси ослобађања оних народа који се још налазе под колонијалном влашћу. Заштита бораца и цивила у оружаним сукобима који се јављају у борби тих народа за слободу и самоопредељење је ново у проблематици међународног ратног права. О томе је у Генералној скупштини Уједињених нација донијето више резолуција⁽¹⁰⁾. Тај рад Уједињених нација добио је велику научну подршку Института за међународно право, на његовом састанку у Единбургу, 1969. године.

3. Наведена питања у извјесном погледу су нова, али се за нека од њих може рећи да су у исто вријеме и класична. То отежава покушај да се утврди шта од наведених проблема представља ревизију међународног ратног права, а шта његов развој, и у чему су нове тенденције. Све за-

(8) *M. Radojković: Les aspects juridiques du désarmement*, JRMP, 1962. br. 2, str. 258—267.

(9) *Ch. Zorgbibe: Pour une réaffirmation du droit humanitaire des conflits armés internes*, *Journal du droit international*, 1970, No 3, pp. 658—683.

(10) Примјера ради наводимо ове резолуције: Резолуција 283 (XXIII) о поступању са заробљеним борцима против апартеида на тлу Јужне Родезије, са захтјевом да се са њима поступа као са ратним заробљеницима по Желевској конвенцији о ратним заробљеницима из 1949. године; Резолуција 2395 (XXIII) којом се позива Португал да са заробљеним борцима за слободу поступа као са ратним заробљеницима, по истој Женевској конвенцији; Резолуција 2396 (XXIII) тиче се политике апартеида владе Јужне Африке и нолме се тражи да се према заробљеним борцима за слободу поступа по Женевској конвенцији о ратним заробљеницима; Резолуција 2506 (XXIV) којом се, због нечовјечног поступања према заробљеним борцима за слободу, осуђује влада Јужне Африке и позива да са заробљеним борцима против политике апартеида поступа човјечно, као са ратним заробљеницима; Резолуција 2547 (XXIV) упућена је у истом циљу влади Португала; Резолуција 2508 (XXIV) упућена је са истим циљем влади Велике Британије, ради човјечијег поступања са заробљеним борцима за слободу на тлу Јужне Родезије.

једно представља његов напредак, али је тешко рећи шта више унапређује постојеће међународно ратно право и на чему би требало нарочито настојати приликом остварења програма реафирмације и развоја међународног хуманитарног права о оружаним сукобима⁽¹¹⁾.

Не умањујући значај сваког од набројених питања, ми бисмо истакли једно питање као одлучно за потврду да се рад на развоју међународног хуманитарног права о оружаним сукобима бави и новим питањима која су блиска савременим концепцијама о одбрани слободе и независности народа од евентуалне агресије, или правом на стицање прокламоване, али још неостварене слободе и независности.

Широко заснована савремена организација одбране земље од агресије тражи да се савременије посматра питање правног положаја припадника оружаних снага у оружаним сукобима, а то значи да се оствари и његова потпунија међународноправна заштита.

У унутрашњим правима многих земаља могу се наћи разлози који говоре у прилог том захтјеву. Упоредноправна анализа страних законодавстава указује на то да би у многим земљама, нарочито мањим, читаво становништво учествовало у одбрани земље. То би се могло сматрати одређеном законитошћу у савременој концепцији одбране народа од агресора. Разумије се, друштвено-економска основа и друштвени разлози који у свакој земљи посебно условљавају одређену концепцију одбране, често нису идентични па ни слични. Разликују се и облици и организација, а не само друштвена база и класна улога тако замишљене одбране. Међутим, један од елемената који спаја поједине облике и степене организоване одбране земље јесте човјек, односно припадник те одбране. Та чињеница представља широку основу за приближавање схватања, за остварање консензуса да се у међународном праву савременије одреди статус оних који учествују у одбрани земље од агресије.

Међународно право пружа ту заштиту припадницима оружаних снага. Оно дијели становништво земље на ратујуће и нератујуће. Ратујућим лицима пружа једну, а нератујућим другу и другачију заштиту ако падну под власт непријатеља. То произилази из познатих одредаба позитивног међународног ратног права, које не би требало овађе посебно тумачити. (Хашки правилник о законима и обичајима ратовања на копну, из 1907. године, и Женевске конвенције о заштити жртава рата, из 1949. године). Те одредбе о припадницима оружаних снага примењују се како на припадника копнене војске, ратне морнарице и ратног ваздухопловства, тако и на припаднике разних јединица и служби које организовано оперилу ако по унутрашњим прописима припадају оружаним снагама и ако испуњавају ова четири услова: да њима руководи лице које одговара за њих, да носе одређени знак припадности својим оружаним снагама, који се може уочити на растојању, да носе оружје отворено и да се држе правила ратног права. Право на ту заштиту има и становништво које се пред непријатељем који надире хвата оружја да би му се одупрло, а није имало времена да се организује по наведеним прописима, под условом да

(11) Осим почетог рада Уједињених нација, посебан значај имаће друга Конференција експерата влада за реафирмацију и развој међународног хуманитарног права, коју, у мају 1972. године, сазива Међународни комитет Црвеног крста.

учесници тог устанка носе оружје отворено и да поштују законе и обичаје рата.

Ово питање правне заштите у суштини је питање обавезе непријатеља да са таквим противником кад падне у његову власт поступа као са ратним заробљеником, а не као са бандитом који није правно заштићен. Јер, за појединца коме се признаје положај заштићеног лица по међународном праву, та заштита има значаја тек онда кад „падне под власт непријатеља”. Ако не припада ниједној од наведених категорија и не учествује у непријатељствима, мора се поступати са њим по Конвенцији о заштити грађанских лица за вријеме рата. Ако учествује у непријатељствима и припада једној од категорија која се по унутрашњем праву сматра оружаном снагом, признаје му се положај ратног заробљеника кад падне под власт непријатеља, а ако учествује у непријатељствима, али му се не признаје положај ратног заробљеника кад падне под власт непријатеља, његова судбина може да буде неизвјесна односно зависна од тога како непријатељ тумачи међународно право.

Нарочито није рјешено једно питање у међународном праву. То је питање тзв. илегалног борца, који је илегалан са гледишта непријатеља, а легалан за земљу коју брани. На тај начин, практичан домет наведене дефиниције о лицу заштићеном као ратном заробљенику је смањен. То стога, што и припадници територијалне одбране у Југославији и припадници разних јединица и служби организоване одбране у другим земљама који функционално дјелују као територијална одбрана, могу да се нађу у положају да осим учешћа у отвореним борбама воде и такозвани подземни рат и откривају ко су тек када ударе⁽¹²⁾.

Имајући, дакле, у виду потребу међународноправне заштите лица која, бранећи своју земљу на различите начине и по унутрашњем праву законито, могу пасти под власт непријатеља, питање те заштите је, по нашем мишљењу, актуелни задатак развоја међународног ратног права.

Могли бисмо рећи да је то, прије свега, израз нових тенденција у међународним односима, и израз усвајања нових начела, и да на основу тога питање потпунијег, савременим условима одговарајућег регулisaња правног положаја борца постаје елеменат нове кодификације међународног ратног права.

Др Миливој Деспот

РЕЗЮМЕ

Новые тенденции в международном праве о положении человека во время военных действий

В наши дни все сильнее заметны тенденции к более полной правовой защите мирного населения во время военных действий, а в особенности в случаях, когда оно окажется под властью неприятеля. Эти тенденции стали видно проявляться в 1950 году, а начиная с 1968 года они получили свое дальнейшее выражение в проделанной параллельной работе в этой области

(12) М. Деспот: Територијална одбрана у упоредном и међународном праву, стр. 13—15.

Объединенными Нациями и Международным комитетом красного креста. Значительный вклад дали также законодательные и другие виды деятельности многих стран. Определенные вопросы международной защиты жертв войны стали вновь актуальными, а некоторые из них содержат новые идеи в трактовке защиты жертв войны. К числу их относится и вопрос — кто имеет право рассматриваться участником борьбы. Все это может стать элементом новой кодификации правил ведения войны.

SUMMARY

The New Tendencies in the International Law Relative to the Position of Man in Armed Conflict

The tendencies to better legally protect man in armed conflicts are very pronounced to-day, especially in case when he is subjugated by the enemy. Efforts in this respect have been conspicuous since 1950, until 1968 when significant comparative activities were undertaken in this field by the United Nations and the International Red Cross. These activities were accompanied by legislative and other work of many countries. Particular problems of international legal protection of war victims have become topical again, while some problems are relative to the treatment of protection of war victims in a new way. One of the latter is the question who is entitled to the status of combatant. It may become an element of the new codification of international law.

RÉSUMÉ

Les nouvelles tendances dans le droit international relatives a la condition de l'homme dans les conflits armés

Aujourd'hui les tendances sont de plus en plus prononcées qui ont pour but d'assurer la protection juridique de l'homme d'une manière plus complète dans les conflits armés, surtout en cas qu'il tombe sous le pouvoir de l'ennemi. Les engagements à ce sujet sont encore plus intenses depuis 1950, et après 1968 dans ce domaine s'est développée une grande activité parallèle dans les Nations Unies et dans le Comité international de la Croix-Rouge. Le travail de ces deux institutions est suivi de l'activité législative et des autres activités d'un grand nombre de pays. Les questions déterminées de la protection de droit international des victimes de guerre se sont distinguées comme questions qui sont de nouveau actuelles, et certaines autres représentent le traitement de la protection des victimes de guerre d'une nouvelle manière. Une de ces questions est aussi la suivante: qui a droit au statut de combattant. Elle peut devenir un élément de la nouvelle condification du droit international de guerre.